

Vogelaarsdag 2007

Op 31 maart 2007 werd voor de tweede keer in de geschiedenis van de vereniging een vogelaarsdag gehouden. Nadat vorig jaar de wadvogels centraal stonden, was dit jaar het thema stadsvogels. De dag werd georganiseerd door Avifauna Groningen in samenwerking met SOVON en de gemeente Groningen. Het programma bestond voor het belangrijkste deel uit zes boeiende lezingen. Tevens waren er enkele informatie- en boekenstands aanwezig die tijdens de pauzes goed bezocht werden. In deze bijdrage worden de samenvattingen weergegeven van de lezingen die deze dag gehouden werden.

Actieplan stadsvogels, de stad als uniek natuurgebied

Jip Louwe Kooijmans

(Vogelbescherming Nederland, beleidsmedewerker stedelijke milieus)

Vogelbescherming Nederland zet zich in voor de bescherming van in het wild levende vogels en hun leefgebieden. Vogelsoorten blijven daardoor op eigen kracht, in vrijheid en in levensvatbare populaties voorkomen, zowel op nationale als internationale schaal. Nederland is een van de dichtstbevolkte landen van de wereld. Door continue stadsuitbreiding is veel natuur verloren gegaan en zijn soorten verdwenen. Natuur is niet statisch, er zijn altijd soorten die zich aanpassen aan een nieuwe situatie.

Wat doet Vogelbescherming Nederland?

De aftrap van het stadsvogelprogramma werd gedaan op 25 april 2006 met de eerste stadsvogelconferentie. Deze dag gaf een beeld van wat er gebeurt voor stadsvogels op verschillende plaatsen in Nederland. Op 8 november 2007 zal de tweede stadsvogelconferentie worden gehouden in Amersfoort.

Uit onderzoek onder de Nederlandse bevolking is gebleken dat er in Nederland

een grote betrokkenheid bij stadsvogels is. Mensen vinden vogels in de stad belangrijk omdat vogels een positieve meerwaarde geven aan de leefbaarheid. Mensen trekken er echter niet op uit om vogels te gaan kijken, ze genieten vooral van vogels dichtbij huis. Daarbij dient de kanttekening geplaatst te worden dat men kleine vogels het leukst vindt en dat grotere soorten soms zorgen voor overlast, met name als deze in groepen leven, zoals duiven, meeuwen en kraai-achtigen. Er is onder de stadsbevolking in Nederland een grote bereidheid iets te doen voor vogels, maar men weet niet goed wat. Men verwacht informatie en initiatief van met name de eigen gemeente en Vogelbescherming Nederland.

Voorbeeld van een concrete actie

Het verdwijnen van nestgelegenheid is niet de enige, maar wel een belangrijke oorzaak van de achteruitgang van de Huismus. Eeuwenlang heeft de mens de Huismus onbedoeld een ruime keuze aan nestmogelijkheden geboden in gebouwen en huizen, met name onder daken. Vanaf 1993 is het middels het Bouwbesluit verplicht om gaten groter dan een centimeter in doorsnede dicht te maken, dit gebeurt onder daken door middel van het aanbrengen

FOTO: PIETER TEPPER

Jip Louwe Kooijmans

van vogelschroot. Vogelschroot, officieel vogel- en muiswering, maakt daken toegankelijk voor vogels waardoor de voor het dak noodzakelijke ventilatie gewaarborgd blijft. Als een alternatief voor vogelschroot is de vogelvide ontwikkeld door de firma Comfortdak in samenwerking met Vogelbescherming Nederland. Het heeft bouwtechnisch dezelfde functie en eisen als vogelschroot, maar het maakt de onderste rij dakpannen juist geschikt als nestplaats voor Huismussen en andere kleine vogels. De vogelvide is specifiek ontwikkeld voor hellende daken.

In de regel moeten Huismussen erg wennen aan veranderingen in hun leefomgeving. Daarom wordt de vogelvide momenteel getest in vier steden. De resultaten zijn bemoedigend! Vogelbescherming Nederland streeft er naar de vogelvide volgend broedseizoen op de markt te brengen voor bouwbedrijven. Ook particulieren kunnen de vogelvide zelf installeren. In consumentenverpakking zal het product verkrijgbaar zijn bij diverse doe-het-zelfzaken. De vogelvide maakt duidelijk dat het bij de bescherming van stadsvogels voor een groot deel gaat om het maken van de juiste keuzes zonder dat dit meer geld kost.

Vogels en mensen

Stadsvogels zijn bij uitstek geschikt om bescherming van vogels te combineren met het genieten van vogels. Stadsvogels verkrijgen de leefomgeving van de burger en zijn voor mensen vaak de eerste aanraking met natuur. De wisselwerking tussen communicatie en bescherming is belangrijk. De boodschap is in eerste instantie het genieten van vogels in je directe woonomgeving. Dit genieten is de basis voor het beschermen van de stadsvogels en hun leefgebied. De landelijke stadsvogelcampagne van Vogelbescherming Nederland heeft twee hoofddoelstellingen. Het eerste doel is het verbeteren van het leefklimaat voor vogels in de stad, onder andere door bij te dragen aan het vogelvriendelijker inrichten van steden en dorpen (en daarmee de leefomgeving van de mens) en bij te dragen aan het vergroten van de kennis over vogels in de stad. Het tweede doel is een groeiend aantal mensen enthousiasmeren voor vogels door hen kennis te laten maken met vogels dicht bij huis.

Tot slot

Door tal van factoren is de vogelrijkdom in het stedelijk gebied enorm groot. Maar voor vogelbescherming mag bebouwde omgeving nooit, op grond van de vogelrijkdom, als

‘wisselgeld’ worden gebruikt voor vogelbescherming in landelijk gebied en natuurgebieden.

MUS – een nieuw monitoringproject van SOVON

Henk van der Jeugd
(SOVON)

De lezing bestond voornamelijk uit een uitgebreide uitleg van het project MUS. In de aankondiging van het project MUS in *Gors 2007-1* stond al een korte, duidelijke uitleg van het project. Daarom wordt hier volstaan met een verwijzing naar deze aankondiging. In plaats van een samenvatting staat elders in dit nummer een artikel met de (voorlopige) resultaten van het eerste telseizoen.

Doelsoorten en Stadsduiven: keuzes in het gemeentelijk ecologiebeleid

Wout Veldstra
(stadsecoloog gemeente Groningen)

De naam ‘stadsvogel’ heeft in Groningen de laatste jaren een onaangename bijmaak gekregen. De niet-aflatende inspanning van twee duivenvrienden heeft de stadsduif diverse malen prominent op de politieke agenda gezet. Ondanks duidelijke standpunten van College en Raad is er een slepende procedurestrijd gaande. Daar is veel energie en aandacht naartoe gegaan, die beter besteed had kunnen worden aan het ontwikkelen van een op de toekomst gericht stadsecologiebeleid.

Je kunt er natuurlijk over blijven discussiëren of de gemeente Groningen wel een taak heeft als het over het verzorgen van de duiven gaat. De rechter zal uiteindelijk gaan bepalen hoe die discussie afloopt. De rechtbank heeft een onderzoek laten instellen en twee deskundigen gevraagd te bepalen of het door de gemeente ingestelde voederverbod strijdig is met de Welzijnswet voor Dieren. Inmiddels is het uit een bezoek aan de ‘voorbeeldstad’ Aken wel duidelijk geworden

dat het plaatsen van acht duiventillen daar het overlastprobleem niet heeft opgelost. Door het systematisch bijvoeren, dat ondanks diverse handhavingsacties onverdroten voortgaat, is de populatie stadsduiven in Groningen nog steeds tweemaal zo groot als het aantal dat aan het eind van de vorige eeuw werd geteld bij de stadsvogeltellingen. Uiteraard groeien de aantallen opnieuw, dankzij de regelmatige voedselaanvoer. Na het wegvangen van een paar duizend duiven in 2006 zijn de overlastklachten vrijwel verdwenen, maar de laatste tijd is het duidelijk geworden dat de druk weer toeneemt.

Zoals SOVON in 2003 bij het voor de gemeente uitgevoerde onderzoek al heeft vastgesteld, is het voedselaanbod de beperkende factor die de omvang van de populatie bepaalt. Ondanks allerlei ‘duifwende’ maatregelen en een stringent beleid op het beperken van leegstaande panden en slooplocaties, vinden de duiven meer dan voldoende nestelgelegenheid in de stedelijke bebouwing. Ook de beide deskundigen die in de procedurestrijd zijn geconsulteerd, gaan ervan uit dat de gemeente met de voedselbeperking de juiste regelkraan voor de populatiegroei te pakken heeft. Vervolgens is het dan de vraag of het middel mag worden toegepast. Wat in de natuur een volstrekt normale zaak is, namelijk dat het voedselaanbod het broedsucces en de populatiegroei bepaalt, wordt kennelijk door sommigen beschouwd als dierenmishandeling wanneer het als een instrument ter bestrijding van overlast wordt gebruikt. Als je het bekijkt vanuit het ecologisch perspectief, zou het wel eens zo kunnen zijn dat juist het bijvoeren van de duiven leidt tot een verminderd welzijn. Het geldt in ieder geval voor de bewoners van de stad.

Door allerlei min of meer autonome ontwikkelingen verandert de stedelijke omgeving voortdurend. Andere bouwstijlen en bouwwijzen en andere materialen en omstandigheden leiden tot wijzigingen, waardoor kansen voor vogels verloren gaan of juist ontstaan.

De stadsduiven van vijftig jaar geleden hadden een rijke voedselbron aan de talrijke graanoverslagbedrijven, die de rol van Groningen als handelscentrum in het Noord-Nederlandse landbouwgebied zichtbaar maakten. Bulktransport per spoor en per schip met de daarbij behorende overslag bood ook aan de Huismus op veel plaatsen een goed gedekte tafel.

Toen transportbedrijven veranderden in 'logistic centres', die de boer rechtstreeks bedienen, was het voor beide vogelsoorten noodzakelijk om uit te kijken naar andere voedselbronnen.

Ze verschenen bij de terrassen in de binnenstad, waar dankzij de toenemende welvaart steeds meer te doen was. De beide soorten bleken even opportunistisch bij de omschakeling naar een ander menu. Voor de Huismus was er echter een tweede factor die van beslissende invloed bleek. Ook de nestelgelegenheid nam drastisch af toen niet alleen de pannendaken perfect gingen sluiten, maar bovendien nieuwbouw met platte daken populair werden. Terwijl de duif zich in de gewijzigde situatie redelijk

wist te handhaven in de stad, nam het aantal Huismussen steeds verder af. Als er door de gemeente aan soortbescherming zou moeten worden gedaan, lijkt de keuze duidelijk. Het is echter de vraag of natuurbescherming in de klassieke benadering wel zin heeft in het stedelijk gebied.

In de natuur veranderen de omstandigheden voortdurend; populaties komen en gaan in de verschillende successiestadia van een biotoop. Op zich is dat geen nieuws, maar er is wel een steeds prominentere invloed van de mens, die op zichzelf leidt tot nieuwe veranderingen.

In het stedelijk gebied is dat met name het geval. Het tempo in onze samenleving gaat nog steeds omhoog; met de toenemende welvaart groeit ook onze mobiliteit in het verkeer, maar ook in de (woon)carrière, de wijze waarop wij recreëren en ons ruimtegebruik.

Gelukkig is er in toenemende mate sprake van een besef dat wij als veroorzaker van deze veranderingen ook verantwoordelijk zijn voor de consequenties. Het duurzaam-

Aandachtige Avifauna-leden

heidsbeleid is daarvan de meest zichtbare uiting. Afwenteling van de consequenties van ons handelen is daarbij ongewenst, om het even of het naar de (verre) burens of naar onze kinderen is.

Dus moeten we onze waterberging in het stedelijk gebied zo veel mogelijk zelf regelen en in de ruimtelijke plannen wordt er steeds meer gewerkt met intensiverings- en ontwikkelingsgebieden, waar de economie wordt geconcentreerd. Het economische netwerk heeft in de duurzame stad echter een contramal nodig in de vorm van een blauw-groen ecologisch netwerk. Een gezond leefmilieu vraagt om een goed evenwicht tussen deze twee.

Tegen deze achtergrond worden in Groningen tegelijkertijd een nieuw Structuurplan en een Groenstructuurplan ontwikkeld. De intensivering van de stad maakt de verduurzaming van de groenstructuur nodig. Het besef groeit dat de traditionele aanpak van het groenbeheer geen antwoord heeft op de veranderingen die de mens zelf in zijn omgeving veroorzaakt.

Een robuuste, ecologisch beheerde blauw-groene structuur is niet alleen beter bestand tegen de stedelijke (gebruiks)druk, maar kan ook zichzelf beter aanpassen aan veranderende omstandigheden als hogere temperaturen in het groeiseizoen en intensievere neerslag.

Met een gericht doelsoortenbeleid kan daarbij worden geprobeerd om de omstandigheden zoveel mogelijk te optimaliseren voor een breed scala aan soorten. Door een grote diversiteit van biotopen aan te bieden in relatie met de bodemsoorten en de verschillende landschappen rond de stad, is het vermogen van deze structuur om aan veranderingen ruimte te bieden optimaal. Het adaptieve integrale beheer dat daarbij hoort is uiteraard gebaseerd op ecologische uitgangspunten, en daarbij is er geen wezenlijk onderscheid meer tussen groen en water.

Intussen zijn er meer dan genoeg redenen waarom de gemeente zich de bescherming van andere vogelsoorten wel zou moeten

aantrekken. De dankzij Al Gore wereldberoemd geworden Bonte Vliegenvanger zullen we in de stad niet zo gemakkelijk kunnen helpen, maar er zijn meer vogels die juist op het stedelijk gebied zijn aangewezen.

De Gierzwaluw: de ultieme stadsvogel

Rob Lindeboom

(Avifauna Groningen)

Gierzwaluwbescherming betekent, na een stedelijke telling in 2001, vooral het beschermen van de bestaande kolonies en, in het geval van het opheffen van een kolonie (alleen buiten de broedtijd), het verkrijgen van vervangende nestgelegenheid in de directe omgeving. Als de verwachting is dat bestaande kolonies in de nabije toekomst onder druk komen te staan, kan nu al geanticipeerd worden door bij nieuwbouw in de omgeving te pleiten voor (vervangende) nestgelegenheid (zie www.avifaunagroningen.nl). Ten slotte omvat Gierzwaluwbescherming het verkrijgen van nieuwe broedgelegenheid in de nieuwbouw in stads-wijken waar geen of nauwelijks broedparen aanwezig zijn. Aangezien deze ultieme stadsvogel voor zijn broedgelegenheid voor 100% afhankelijk is van de gebouwen van de mens, kan op deze manier de aanwezigheid in de stad verbreed worden en zal de eventuele kans op verdere decimering kleiner worden. Decimering komt immers vooral voort uit sloop van oude gebouwen, restauratie van gebouwen en de huidige vogel- dan wel natuuronvriendelijke nieuwbouw.

Wijkvernieuwingsprojecten kunnen een rol spelen bij de afname van het aantal broedparen Gierzwaluwen in de stad Groningen. Zo is bekend dat er in de wijkvernieuwingsprojecten in bijvoorbeeld de Grunobuurt, de Indische Buurt en de Oosterparkwijk sprake is van nesten dan wel kolonies. Vaak is in deze oude wijken niet alleen sprake van de aanwezigheid van Gierzwaluwen onder de daken, maar ook van bijvoorbeeld Huismus- en Spreeuwen. Ook kunnen vleermuis-

zen zich bevinden onder de daken of in de spouwmuren. Essentieel voor de woningbouwverenigingen tijdens deze projecten is om, alvorens tot wijkvernieuwing over te gaan, door een onafhankelijk adviesbureau te laten vaststellen of er sprake is van nesten van stadsvogels dan wel vleermuizen. Als dit het geval is, dan dient voor het tijdstip van sloop met deze aanwezigheid rekening gehouden te worden. Tevens zal in de nieuwbouw gecompenseerd moeten worden voor de verloren gegane nestgelegenheid dan wel verblijfsgelegenheid. Dat is op dit moment allemaal nog lang niet vanzelfsprekend en dat kan het alleen maar worden als de gemeente Groningen hierin het voortouw neemt. Dit betekent dat alvorens een sloopvergunning wordt verstrekt, eerst een ecoscan aan de gemeente wordt overlegd en dat vervolgens de gemeente hier al dan niet een bepaalde slooperperiode aan verbindt en de voorwaarden voor compensatie bepaalt. Het zou goed zijn als de besturen van de verschillende natuurverenigingen, waaronder Avifauna, zich hier hard voor zouden maken bij de Dienst RO/EZ van de gemeente Groningen dan wel bij het stadsbestuur.

De indirecte rol van de provincie

Alco van Klinken
(provincie Groningen)

Ik richt de blik vooral op de gemeenten buiten de stad: die zijn ook voor het stadsvogelproject de meest interessante 'witte' plekken.

In de komende jaren krijgt Oost-Groningen te maken met een daling van de bevolking en dus met economische krimp. Wat heeft dit te maken met stadsvogels denkt u? Als ik krimp vertaal in leegstand, vrijkomende bedrijfsterreinen en dergelijke, dan wordt het verband wellicht iets duidelijker. Scènes zoals in Oost-Duitsland, of dichterbij, een paar jaar geleden in Delfzijl-west, hebben (stads)ecologische gevolgen: minder dynamiek, meer verval, meer voedselaanbod, meer rommel, minder vervuiling. Is de

economie z'n dood de stadsvogel zijn brood? Maar juist nu het leuk gaat worden, komt toch de provincie om de hoek kijken. Omgaan met krimp is voor de (Groninger) politiek een nieuwe ervaring. Men heeft er meteen maar een verhullende term voor bedacht: planning for decline. Reken er maar op dat het doel van de provincie zal zijn om Oost-Duitse toestanden van grauweheid en leegstand tegen te gaan.

Verwachte mechanismen: de arme wijken worden het eerst 'de dupe' en oudere bedrijfsterrinen verrommelen het eerste.

De inzet van de provincie zal zijn om, vergelijkbaar met de renovatie van de stadswijken hier om ons heen, een 'begeleide achteruitgang' te bereiken.

Wat kunnen de stadsvogels van deze ontwikkeling verwachten?

- Zitten in verpauperde wijken meer van sommige soorten? Broedgelegenheid voor Gierzwaluwen? Maar Spreeuw en Huismus zijn van andere ontwikkelingen afhankelijk.

- Na een renovatiebeurt zitten er wel minder vogels dan voorheen.

De regie voor de echte uitwerking ligt bij de gemeenten.

Hoe kun je in zulke ontwikkelingen het resultaat zo goed mogelijk maken voor stadsvogels? Als IVN-groep, of als vogelaar(s) samen met een plaatselijke milieugroep, kun je in elk geval pleiten voor concrete zaken als:

- veel stedelijk groen (parkjes, groenzones en dergelijke)
- gierzwaluwkasten.

Binnen de stad is hiervoor een redelijke werkvorm ontwikkeld, zoals we vandaag horen. Maar wees je ervan bewust: dit is een zaak van lange adem! Veel vogelaars zullen het tellen van de stadsvogels leuker vinden en ze hebben er op kortere termijn plezier aan.

Concluderend: we leven in een tijd waarin we ons meer bewust worden dat niet alles maakbaar is (zelfs niet het voorkomen van de Huismus). De overheid kiest dus ook de onderwerpen waarvoor beleid gevoerd wordt. Bij de provincie horen stadsvogels duidelijk niet tot de beleidsvelden. Maar via de provinciale lijn heb ik jullie iets verteld over een ontwikkeling die wel van invloed zal zijn op vogels in veel Groninger kernen.

In maart is het Collegeprogramma Groningen 2007-11 verschenen, zeg maar het regeerakkoord voor de provincie. Het nieuwe provinciale bestuur geeft daarin aan om de effecten van de 'bevolkingskrimp' te gaan onderzoeken; men begint natuurlijk voorzichtig, want er kunnen grote bedragen in omgaan. Verder wil men ook in Zuidoost-Groningen aantrekkelijke woonmilieus gaan propageren: dus niet alleen het opruimen van arme wijken, maar ook nog meer luxebouw, zoals de Blauwe Stad?

Meeuwen in de stad Groningen: een mooi voorbeeld van échte stadsnatuur

Klaas van Dijk
(Avifauna Groningen)

Deze lezing gaat over meeuwen in de stad Groningen. Er komen vier algemene soorten voor: Kokmeeuw, Stormmeeuw, Zilvermeeuw en Kleine Mantelmeeuw. Kok- en Zilvermeeuwen worden het hele jaar door gezien, Stormmeeuwen bijna uitsluitend 's winters. De Kleine Mantelmeeuw zit vooral tijdens de zomermaanden in de stad. Naast de algemene soorten worden er af en toe ook zeldzame soorten in Groningen gezien: recente voorbeelden zijn Kleine Burgemeester, Lachmeeuw en Baltische Mantelmeeuw (de Scandinavische ondersoort van de Kleine Mantelmeeuw).

Momenteel broeden er, op een enkel paartje Kokmeeuwen na, geen meeuwen in Groningen. Visdiefjes broeden wel al op daken in de stad. In steden als Den Haag, Leiden en Alkmaar broeden ook grote aantallen meeuwen op daken.

De meeuwen zitten alleen overdag in de stad. 's Nachts slapen ze bijna allemaal op open water, vooral op het Paterswoldsemeer. Tijdens de wintermaanden is de Kokmeeuw de meest talrijke watervogel in de stad: het gaat daarbij om zo'n 2500-3000 vogels. Jarenlang ringonderzoek in Groningen heeft uitgewezen dat de overwinterende Kokmeeuwen uit landen rond de Oostzee komen. Hetzelfde geldt voor overwinterende Stormmeeuwen. Flink wat Kokmeeuwen vertonen een opvallende plaatstrouw: veel individuen overwinteren jaar in jaar uit in de stad en vaak zelfs in hetzelfde park. Deze plaatstrouw is minder uitgesproken bij de Stormmeeuw en bij de Zilvermeeuw. Meeuwen kunnen bovendien erg oud worden. De oudste Stormmeeuw was bijna 34 jaar toen hij voor het laatst in Groningen werd gezien.

Meeuwen zijn, in vergelijking met soorten als Gierzwaluw en Zwarte Roodstaart, veel minder afhankelijk van steden. Alle soorten meeuwen verblijven zowel in als buiten steden. Slechts een (klein) deel zit in steden. Het gemakkelijke en overvloedige voedselaanbod (etensresten) kan meeuwen doen besluiten om 'stadsmeeuw' te worden. Over het algemeen zijn meeuwen erg flexibel. Hierdoor wisselen ze gemakkelijk van voedselbron en schakelen ze ook soepel over van 'stadsvoedsel' naar voedselbronnen buiten steden (op weilanden, akkers of op het wad).

Meeuwen zijn een mooi voorbeeld van wilde natuur in steden. Meeuwen zijn opvallende vogels en iedere bezoeker van de Groningse stadsparken kent ze. Meeuwen zijn wilde vogels die op geen enkele manier gedomesticeerd zijn. Dit is wel het geval bij opvallende stadsvogels als Stadsduif, Sopeend en Soepgans en geldt ook voor bijna alle tuinplanten en bijvoorbeeld ook voor de stinzeplanten in het Noorderplantsoen. Meeuwen vertonen bovendien een opvallend trekgedrag, zowel tussen de seizoenen als in de loop van de dag. Daarom zijn, naar mijn mening, meeuwen een mooi voorbeeld van 'échte stadsnatuur'.